

Л. Г. Галій

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології та перекладу
факультету лінгвістики і соціальних комунікацій
Національного авіаційного університету

РОЛЬ ТЕОРІЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ

У статті досліджуються місце та значення теорії міжкультурної комунікації в системі підготовки студентів-філологів. Констатується, що сучасне мовне навчання значною мірою передбачає навчання, пов'язане з міжкультурною ідентичністю. У статті розглядається взаємозв'язок між перекладом, міжкультурним спілкуванням і розвитком загальнокультурних навичок. Вказується, що міжкультурне спілкування передбачає обмін інформацією між представниками різних культур і соціальних груп, зокрема людей із різним релігійним, соціальним, етнічним та освітнім минулим. Обґрунтовується вирішальне значення культурних аспектів для успіху в міжнародному контексті. Привертається увага до важливості вивчення міжнародного досвіду формування іншомовної компетентності майбутніх фахівців із максимальним наближенням змісту освіти до реалій життя та з орієнтацією студентів на продовження самоосвіти протягом життя. Зазначається про необхідність конкретних кроків для поліпшення навичок міжкультурного спілкування та міжкультурної взаємодії, які підвищать особисту конкурентоспроможність майбутніх фахівців. Вказується на особливе значення вивчення дисципліни «Теорія міжкультурної комунікації» для подолання культурних бар'єрів і підвищення обізнаності про культурні норми, а також для поліпшення самосвідомості та комунікативних навичок. На основі огляду літератури проводиться обговорення ролі міжкультурної комунікативної компетенції, деталізуються її основні компоненти та пов'язані з ними пропозиції, розглядаються проблеми й перспективи дослідження міжкультурної комунікативної компетенції. Оскільки посилення контактів між людьми з різних культур нині неминуче, вивчення міжкультурної комунікації визнається критично важливим. Тільки завдяки здатності до міжкультурного спілкування люди з різних культур можуть спілкуватися ефективно й належним чином. Формування професійної іншомовної компетенції майбутнього філолога здійснюється з максимальним наближенням змісту навчання до життєвих реалій з орієнтацією студентів на безперервну професійну самореалізацію. Зроблено висновки, що вивчення міжкультурної комунікативної компетенції має вирішальне значення в сучасному світі. Загальнокультурна компетентність студентів визнається однією з основних компетенцій, що забезпечують успішну соціалізацію молодих фахівців.

Ключові слова: Біла книга Ради Європи, культурний бар'єр, міжкультурна комунікація, міжкультурний діалог, освітня програма бакалаврату.

Постановка проблеми. Сьогодні під час навчання іноземної мови повинно відбуватися вивчення мови як реального та повноцінного засобу спілкування. Зміни мотивів вивчення мови зумовлюють необхідність модернізації викладання іноземної мови. Очевидно, що навчання іноземної мови як засобу комунікації між представниками різних народів і культур потребує вивчення мови в нерозривному поєднанні із сукупністю матеріальних і духовних цінностей, створених народом, що говорить цією мовою, з огляду на життєвий уклад і світогляд цього народу. Знання іноземних мов не тільки надає можливість без посередників спілкуватися, отримувати знання або працювати в іноземній компанії. Знання іноземних мов, зокрема англійської, свідчить про орієнтацію людини на відкритість світові, її здатність легко встановлювати відносини із зовнішнім світом. Принципами державної політики у сфері вищої освіти передбачається, зокрема, разом із підготовкою конку-

рентоспроможного людського капіталу забезпечення міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України в європейській простір вищої освіти, що вимагає узгодження програм викладання й вивчення іноземної мови в закладах вищої освіти та приведення їх у відповідність до Загальноєвропейських рекомендацій із мовної освіти [1]. У прийнятій у 2019 році Міністерством освіти і науки України «Концепції розвитку англійської мови в університетах» наголошується: «Англійська мова визнається ключовою компетентністю сучасної людини, ключовим інструментом міжнародного спілкування в академічному та професійному житті та для розвитку країни загалом, засобом доступу до знань, умовою ефективної світової інтеграції та фактором економічного зростання країни» [2]. Заняття з іноземної мови мають сприяти розвитку компетенції, яка дала б змогу співвіднести іноземну мову й іноземну культуру, тобто культуру країни мови, що вивчається.

Такий підхід забезпечує взаєморозуміння за допомогою розуміння іншої культури, робить можливим міжкультурне спілкування, за якого зустріч з іншими культурними звичками, традиціями, умовностями, нормами не викликає додаткових ускладнень. З метою розкриття сучасних наукових концепцій, понять, методів і технологій міжкультурного спілкування, аналізування й порівняння характерних рис рідної культури спілкування та культур спілкування інших народів до системи професійної підготовки студентів-філологів внесено таку навчальну дисципліну, як основи теорії міжкультурної комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням розвитку міжкультурної комунікативної компетенції молоді присвячено багато публікацій у фахових періодичних виданнях. Безліччю досліджень і практик викладання визнається важливість набуття тими, хто вивчає іноземні мови, міжкультурної комунікативної компетенції в глобальному контексті (Н.О. Арістова, Ж.Д. Горіна, І.С. Гриценко, Т.Г. Грушевицька, В.Б. Євтух, Т.Н. Кучера, О.В. Малихін, Л.Н. Печеникова, В.Л. Попов, А.П. Садохин, С.Г. Тер-Минасова, Ю.В. Яценко та інші). Сучасне мовне навчання зазвичай передбачає навчання, пов'язане з міжкультурною ідентичністю. За кордоном такий підхід до навчання мови в міжкультурному контексті зазнав визнання та поширення в навчальних програмах. Низка досліджень, які стосуються міжкультурної комунікативної компетенції, показала, що особи, які вивчають мову, формують нові особистісні та загальнокультурні якості завдяки підвищенню міжкультурної обізнаності, такі особи демонструють більш розвинені навички критичного мислення. Дослідженню проблем міжкультурної комунікації присвятили наукові праці численні зарубіжні науковці (М. Barrett, J. Basta, M. Byram, T. Cantle, G. Changnon, D.K. Deardorff, M. Fleming, B. Parekh, B.H. Spitzberg та інші). Про необхідність знання іноземної мови або навіть кількох іноземних мов у сучасному суспільстві вже годі й казати, проте питання щодо необхідності формування в тих, хто вивчає іноземну мову, відповідної міжкультурної комунікативної компетенції зберігає актуальність і навіть набуває нових значень.

Д. Імам'ярта та інші досліджували потенціал міжкультурних спільнот тих осіб, хто вивчає англійську як іноземну мову, щодо змін їхніх міжкультурних поглядів і переконань у своїй роботі «Залучення осіб, які вивчають англійську як другу мову до екстенсивного читання з метою підвищення міжкультурної комунікативної компетенції», констатували, що екстенсивне читання сприяло підвищенню міжкультурної комунікативної компетенції студентів завдяки ознайомленню з численними текстами, які зображують культурне розмаїття, у поєднанні з дискурсивною практи-

кою, під час якої студенти мали можливість ділитися своїми позиціями [3]. Автори роботи роблять висновок, що читання та дискусії про культурне різноманіття призвели до посилення міжкультурної комунікативної компетенції [3].

У Білій книзі міжкультурного діалогу Ради Європи стверджується, що міжкультурний діалог є найкращим підходом до розв'язання питань культурної різноманітності в сучасних суспільствах [4]. У ній стверджується, що компетенції, необхідні для міжкультурного діалогу, не набуваються: їх потрібно вивчати, практикувати та підтримувати протягом усього життя. Вивчення мови допомагає уникати стереотипних уявлень про людей, розвивати цікавість і відкритість до інакшості та відкривати для себе інші культури. Вивчення мови допомагає студентам зрозуміти, що взаємодія з людьми з різною соціальною ідентичністю та культурою є досвідом, який збагачує [4, с. 29].

Вищі навчальні заклади відіграють важливу роль у розвитку міжкультурного діалогу через свої освітні програми, виступаючи як дійові особи в більш широкому суспільстві і як місця, де міжкультурний діалог здійснюється на практиці. Саме заклади вищої освіти та університети ідеально визначаються через свою універсальність, неупередженість, відкритість новому та відкритість світові, що базується на освітніх цінностях. У Білій книзі міжкультурного діалогу Ради Європи стверджується, що університети мають величезний потенціал для створення «міжкультурних інтелектуалів», які надалі можуть відігравати активну роль у суспільній сфері. Цьому повинні сприяти наукові дослідження міжкультурного навчання, спрямовані на розгляд аспектів «вчитися жити разом» і культурного розмаїття у всіх навчальних заходах [4].

Мартін Барретт досліджував питання про те, чи є акцент на міжкультурній компетенції та міжкультурній освіті однією з характерних ознак, які служать для диференціації міжкультурних відносин від мультикультуралізму (культурного різноманіття) [5]. Тед Кентл стверджує, що в сьогоденних культурно різноманітних суспільствах життєво важливо, щоб громадяни набували навички культурної орієнтації та міжкультурної компетенції, щоб громадяни могли досліджувати інші ідентичності, розуміти інші культури й цінувати інші нації, етнічні групи та віросповідання [6, с. 206]. Варто зауважити, що реформування системи освіти в Україні почалося у 1990 році, водночас зазвичай звертаються до тенденцій і нововведень до освітніх програм країн Європейського Союзу. В Україні накопичено багато досліджень, пов'язаних із різними аспектами навчання іноземних мов у закладах вищої освіти, проте переважну більшість наукових робіт присвячено методам, спрямованим на вербальні засоби спілкування. Проте

в недостатньому обсязі ведуться розроблення та впровадження в мовній освіті методик навчання міжкультурного спілкування, стратегій міжкультурної комунікації.

Мета статті. У статті розглядаються місце та значення теорії міжкультурної комунікації в системі підготовки студентів-філологів як однієї з дисциплін, які формують філологічний профіль фахівця в галузі перекладу, а також загальнокультурні та фахові компетентності молодих людей. Для досягнення мети статті було використано такі методи дослідження, як систематизація теоретичного матеріалу та практичного досвіду, аналіз, синтез, узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає відомий науковець, доктор філологічних наук С.Г. Тер-Минасова, сьогодні «змішання народів, мов, культур досягло небаченого розмаху і, як ніколи, гостро постала проблема виховання терпимості до чужих культур, пробудження інтересу і поваги до них, подолання в собі почуття роздратування від надмірності, недостатності або просто несхожості інших культур» [7]. На шляху науки й техніки, які дедалі більше об'єднують людство фізично та технічно, постав «людський фактор»: мовний і культурний бар'єри [8]. І якщо за всю історію людства було розроблено величезну кількість освітніх методик вивчення іноземних мов, то міжкультурну комунікацію було визнано академічною дисципліною лише у 1954 році. Цього року вийшла у світ книга Е. Голла і Д. Трагера «Culture as Communication» («Культура як комунікація»). Відтоді бере початок використання терміна «міжкультурна комунікація». Міжкультурну комунікацію визначають як комунікацію (взаємодію) і спілкування між представниками різних культур народів світу, тобто як безпосередні контакти між людьми та їхніми спільнотами, так і опосередковані форми комунікації (наприклад, писемність, електронна комунікація).

Стандартом вищої освіти України за спеціальністю «Філологія» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, який затверджено і введено в дію наказом Міністерства освіти і науки № 869 від 20 червня 2019 року, передбачаються відповідні фахові компетентності, які повинні бути сформовані у студентів. Серед цих компетентностей такі, як: усвідомлення структури та теоретичних основ філології; здатність використовувати в професійній діяльності знання про мову як особливу знакову систему, її природу, функції, рівні; набуття знань із теорії та історії мови, аналізу діалектних, соціальних різновидів мови, а також соціолінгвальної ситуації; знань про розвиток літератури, напрями, жанри, стилі, тенденції розвитку світового літературного процесу та української літератури; вміння вільно, гнучко й ефективно використовувати мову в усній і письмовій формах, у різних жанро-

во-стильових різновидах і реєстрах спілкування, бути готовим до комунікативних завдань у різних сферах життя; вміння збирати, аналізувати, систематизувати та інтерпретувати мовні, літературні, фольклорні факти, оперувати спеціальною термінологією; створювати тексти; здійснювати аналіз текстів і бути готовими до організації ділової комунікації. Наведений у Стандарті перелік компетентностей і результатів навчання не є вичерпним і доповнюється навчальними закладами [9]. Варто зазначити, що стосовно компетентностей йдеться переважно про вербальні засоби, хоч і зазначається, що об'єктами вивчення та професійної діяльності майбутнього філолога є мова, література й усна народна творчість, переклад, міжособистісна, міжкультурна та масова комунікація в усній і письмовій формах. Можна сказати, що філолог працює насамперед з аналізом текстів – усних, письмових, історичних пам'яток писемності, розмовних текстів у найширшому розумінні тексту.

За останні два десятиліття проблема діалогу культур привернула особливу увагу вчених і громадськості [8, с. 15]. Мова як засіб спілкування людей і сформована за її допомогою культура відповідного суспільства перебувають у нерозривному зв'язку та безперервній взаємодії. Завдяки науково-технічному прогресу Інтернет і засоби мобільної комунікації забезпечують доступне мільйонам людей міжнаціональне, міжкультурне, міжособистісне спілкування. Проте використання іноземних мов як реального засобу спілкування є повномасштабним тільки за умови фонового знання відповідних культур, їхнього розвитку та взаємозв'язків. Звичайне країнознавство, яке зазвичай входить до програми вивчення іноземної мови, не задовольняє достатньою мірою сучасні вимоги до освіти. Для ефективного спілкування з представниками інших культур не досить одного володіння іноземною мовою. І тут на допомогу майбутнім фахівцям приходить така навчальна дисципліна, як «Основи теорії міжкультурної комунікації». Саме ця дисципліна покликана забезпечити ознайомлення з різними теоретичними підходами до теорії міжкультурного спілкування та різними методологіями розв'язання міжкультурних проблем, розширити діапазон навичок вербальної та невербальної комунікації, навчити певних правил поведінки відповідно до навколишнього культурного середовища та навичок продуктивного спілкування в незнайомому культурному оточенні. Також під час вивчення дисципліни студенти мають навчитися оперувати основними термінами й положеннями теорії міжкультурної комунікації, адже за умов мінливої соціально-економічної ситуації мають важливість саме теоретичні знання. Саме знання теорії та вміння ними користуватись орієнтують студентів на творче розв'язання тих проблем, з якими раніше вони

не стикались, зокрема на вміння застосовувати дослідження з теорії міжкультурної комунікації для розв'язання сучасних як лінгвістичних, так і екстралінгвістичних проблем.

Отже, окрім вивчення основ теорії міжкультурної комунікації, майбутні фахівці повинні засвоїти як основні характерні риси своєї рідної культури, так і риси культур народів-носіїв англійської мови [10]. Через міжкультурний компонент іноземної мови набуваються компетенції, необхідні для діалогу культур. Викладання теорії міжкультурної комунікації сприяє розкриттю потенціалу для створення «міжкультурних інтелектуалів». Тер-Минасова про це пише: «Знання граматики і значень слів <...> не забезпечує перемог і успіхів у спілкуванні – для цього необхідне знання культури своїх партнерів, їхнього загальнокультурного фону, їхнього способу життя, їхнього соціального устрою, їхніх звичок і традицій, норм поведінки, системи цінностей, відносин між собою та сприйняття світу» [8, с. 95]. На початковому етапі формування теорії міжкультурної комунікації насамперед досліджуються невербальні аспекти. Для обґрунтування цього звернімося до дослідження британських психологів, які виявили, що спілкування (усне та візуальне) складається з: 7 % – власне вербальних засобів (слів), 38 % – фонетичного оформлення мовлення (інтонації, тону, тембру, тем), 55 % – невербальних засобів (міміки, жестів, рухів тіла, очей, усмішки і т.п.). У підсумку важливість того, що саме говоримо, – 7 %, як говоримо – 93 % [8, с. 95]. І ще звернімося до думки відомої фахівчині Тер-Минасової, яка, спираючись на свій багаторічний досвід, констатує, що «культурний бар'єр, зумовлений різницею культур, є небезпечнішим від мовного, спочатку очевидного, тому що він прихований завісою впевненості, що своя культура – єдино можлива, правильна і нормативна. <...> Культурні помилки, які супроводжують і провокують конфлікт культур, сприймаються набагато болючіше і викликають більш негативну реакцію, ніж помилки мовні» [8, с. 68]. Загальнокультурна компетентність студента визнається однією з основних компетентностей, які забезпечують успішну соціалізацію молодої людини, її мотивацію до навчання за обраним фахом, готовність до майбутньої професійної, а також суспільно-громадської діяльності. Завдяки спрямованості такої навчальної дисципліни, як основи теорії міжкультурної комунікації на повагу до людської індивідуальності, розвиток толерантного ставлення до національного та світового культурного досвіду, навчання правил поведінки та навичок продуктивного спілкування в будь-якому оточенні, усунення упереджень і негативних міжособистісних і соціальних стереотипів, забезпечується підготовка активної,

здатної творчо мислити особистості, яка володіє загальнокультурною компетентністю.

Висновки і пропозиції. Сьогодні, у XXI столітті, ми живемо в мультикультурних суспільствах. Ситуацію, що склалася, треба розглядати та розцінювати як таку, що збагачує нас своїм різноманіттям. Унаслідок того, що міжкультурне спілкування передбачає поряд із мовною компетенцією також знання національно-культурних і соціальних правил, традицій і норм з урахуванням конкретних соціальних умов процес навчання іноземної мови в закладі вищої освіти містить таку дисципліну, як основи теорії міжкультурної комунікації. Розглянуті в статті підстави приводять до висновків про важливість вивчення теоретичного матеріалу в підготовці фахівців вищої кваліфікації, адже теорія виконує функцію засобу, який стимулює інтерпретацію та критику, дає змогу найбільш ефективно працювати зі стандартними типами дій, орієнтує на творчий підхід до проблем. Формування професійної іншомовної компетентності майбутнього філолога виконується з максимальним наближенням змісту освіти до реалій життя з орієнтацією студентів на безперервну професійну самоактуалізацію. Перспективною темою для наступної статті може бути дослідження того, як формування міжкультурної компетенції майбутніх фахівців сприяє їх адаптації до майбутніх умов соціальної та професійної діяльності.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. *Верховна Рада України*. 2014. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 23.04.2021).
2. Концепція розвитку англійської мови в Університетах. *МОН України*. 2019. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-stvorilo-konceptiyu-rozvitku-anglijskoyi-v-universitetah-u-dodatku-riven-v1-obovyazkova-umova-vstupu-v2-vipuskuvkladannya-profilnih-disciplin-inozemnoyu-ta-movni-skriningi> (дата звернення: 23.04.2021).
3. Imamyartha D. et al. Engaging EFL Readers in Literature Circles to Escalate Intercultural Communicative Competence. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*. 2020. Vol. 485. P. 012090.
4. White Paper on Intercultural Dialogue: "Living together as equals in dignity". Strasbourg : Council of Europe. Committee of Ministers. 2008. 35 p.
5. Barrett M. Intercultural competence: A distinctive hallmark of interculturalism? In M. Barrett (Ed.), *Interculturalism and Multiculturalism: Similarities and Differences*. Strasbourg : Council of Europe Publishing, 2013. P. 147–168.
6. Cante T. Interculturalism: The New Era of Cohesion and Diversity. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2012.

7. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. Москва : Слово, 2000. 624 с.
8. Тер-Минасова С.Г. Война и мир языков и культур. Москва : Слово, 2008. 334 с.
9. Арістова Н.О. Комунікативна компетентність майбутніх філологів: сутність, зміст, структура. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Педагогіка, Психологія. 2017. № 11.
10. Малихін О.В., Гриценко І.С. Формування загальнокультурної компетентності студентів філологічних спеціальностей : монографія. Київ : Вид-во ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2015. 492 с.
-

Halii L. The role of the theory of intercultural communication in the system of training students of philology

This article examines the place and significance of the theory of intercultural communication in the system of training students-philologists. To large extent, current language instruction has embraced learning bound to intercultural identity. The article addresses the relationship between translation, intercultural communication and development of culture-universal skills. Intercultural communication involves the sharing of information across different cultures and social groups, including individuals with different religious, social, ethnic, and educational backgrounds. Cultural implications are critical for succeeding in an international context. Attention is focused on the importance of studying international experience in the formation of foreign language competence of future specialists, taking into account the maximum approximation of the content of education to real life and with the orientation of students to continue of self-initiated education throughout life. Concrete steps should be taken to improve intercultural communication skills and cross cultural interactions that will enhance personal marketability of future specialists. Studying the discipline "The Theory Of Intercultural Communication" is incredibly important to breaking down cultural barriers and building awareness of cultural norms, as well as enhancing self-awareness and communication skills. A discussion of the role of intercultural communicative competence is carried out on the basis of a literature review, its main components and related proposals are detailed, and the problems and prospects for the study of intercultural communicative competence are considered. Since increased contacts between people from different cultures are inevitable at the present time, the study of intercultural communication becomes critically important. Only through the ability of intercultural communication can people from different cultures communicate effectively and appropriately. The formation of the professional foreign language competence of the future philologist is carried out with the maximum approximation of the content of education to the realities of life with the orientation of students towards continuous professional self-actualization. It is concluded that the study of intercultural communicative competence is critical to the modern world. The general cultural competence of students is recognized as one of the main competencies that ensure the successful socialization of young specialists.

Key words: White Paper of Council of Europe, cultural barrier, intercultural communication, intercultural dialogue, undergraduate program.